

Arsen Duplančić

Solin na akvarelima Edmunda Misere

Arsen Duplančić
HR, 21000 Split
Arheološki muzej Split
Zrinsko-Frankopanska 25

U radu se objavljuju četiri akvarela Edmunda Misere, slikara amatera, a odnose se na Solin. Tri su nastala godine 1880., a jedan 1898. Akvareli su zanimljivi kao svjedočanstvo o nekadašnjoj slikovitosti krajolika i nekim detaljima iz solinske prošlosti kao što su stari željeznički most preko Jadra, vađenje tupine u Vranjicu i naziv Bistrica za rijeku Jadro. Osim toga daju poticaj i za razmišljanja vezana uz crkvicu sv. Mojsija iznad izvora Jadra.

Ključne riječi: Edmund Misera, Solin, Jadro, kuća Tusculum, Vranjic, slikarstvo XIX. stoljeća

UDK: 75.071. Misera, E.
75.021.32:75.047(497.5 Solin)

Priljeno: 3. srpnja 2008.

Mnogi slikari amateri ušli su u povijest umjetnosti ne zbog vrsnoće naslikanih djela već zbog dokumentarnosti motiva koje su zabilježili. Njihovi prikazi krajolika, spomenika ili nošnji postali su važan izvor za proučavanje određenih tema bez obzira na nespretnosti u likovnom izražavanju.¹ Među takve umjetnike spada i Edmund Misera, austrijski časnik tvrđavske artiljerije.

Misera je rođen u Brnu 24. listopada 1848., a umro u Beču 23. rujna 1895. Završio je topničku kadetsku školu u Beču, a službovao je u različitim mjestima Austro-Ugarske.² Od 1879. do 1883. bio je u Mostaru pa je u tom razdoblju naslikao 46 akvarela s motivima iz Bosne i Hercegovine.³ Iz Mostara je odlazio na putovanja po Dalmaciji i Boki kotorskoj, čiji su mu se gradovi i krajolici također svidjeli, što je rezultiralo nizom od 48 akvarela. Većina ih je datirana 1880. i 1881. dok su tri iz 1896. i 1898. što bi značilo da je Misera i tada boravio u Dalmaciji i Boki.⁴ Za razliku od njegovih bosanskih veduta, Miserini dalmatinski i bokeljski akvareli još nisu u cijelosti objavljeni: publicirani su samo prikaz Knina,⁵

dva akvarela Omiša i jedan s rijekom Cetinom, uzvodno od Radmanovih mlinica.⁶

Ovom prigodom želimo skrenuti pažnju na četiri Miserina akvarela koji se odnose na Solin, a nalaze se, zajedno s ostalima, u albumu koji se čuva u grafičkoj zbirci Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu.⁷ Oni nisu potpuno nepoznati jer ih je kataloški obradila Marijana Schneider već 1977.,⁸ ali njihove slike do sada nisu bile objavljene.

Solin

Ispod slike naziv: *Salona.*; potpis desno dolje: *E Misera / 28/9 1880*; u Miserinu popisu pod br. 14 (sl. 1).

Akvarel prikazuje panoramu Solinu, gledanoga s jugozapada, s obrađenim poljima i raštrkanim kućama te Klisom u daljini. Slikovitost toga nekadašnjeg krajolika pokazuju danas, nažalost, još samo stare fotografije, ponajviše one sa salonitanskim lokalitetima.⁹ Koje se

1 S obzirom na njihove veze sa Solinom i njegovim spomenicima ovdje ćemo, primjerice, spomenuti samo splitske slikare Antuna Barača, Petra Zečevića i Franu Bratanića. K. Prijatelj 1952; R. Tomić 2004, str. 98-117.

2 E. Misera 2001, str. 106.

3 E. Misera 2001.

4 M. Schneider 1977, str. 22, 58-59.

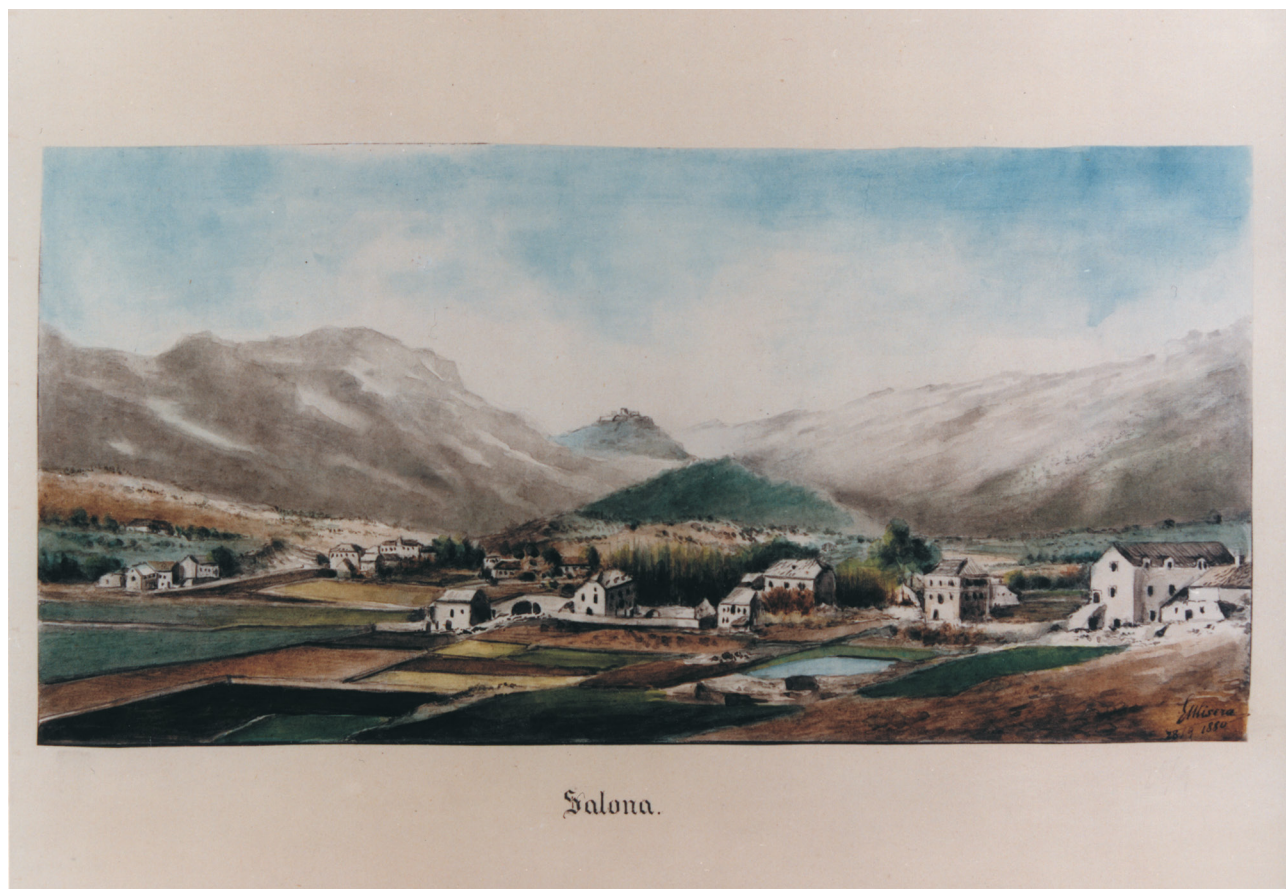
5 M. Schneider 1977, sl. 12.

6 A. Duplančić, 2004b, str. 96, 98-99.

7 Inv. br. 23.164 (Solin), 23.165 (Solinska okolica), 23.167 (Izvor Jadra), 23.198 (Odrina kraj Tusculuma).

8 M. Schneider 1977, str. 105, br. 232-235.

9 Vidi npr. F. Bulić 1902, T. V i VI; M. Matijević 2002, str. 43-46; M. Matijević - M. Domazet 2006, str. 16, 17.

Slika 1
Solin

pak kuće vide na Miserinoj slici teško je reći jer se od onda Solin uvelike promijenio. Moguće je da objekt s lukom u sredini predstavlja jedan od mostova preko Jadra (iako se rijeka ne vidi) dok je kuća uz desni rub možda mlinica.¹⁰

Solinska okolica

Ispod slike naziv: *Partie bei Salona.*; potpis lijevo dolje: *E Misera / 28/9 1880*; u Miserinu popisu pod br. 15 (sl. 2).

Na slici u prvom planu vidimo trojicu muškaraca kako u brod, uz koji je privezan čamac, utovaruju kamenje, zasigurno tupinu, tj. lapor. U sredini je trasa željezničke pruge s mostom koji se izdiže iznad ušća Jadra, a u daljini Klis s planinama Kozjakom i Mosorom. Ovaj akvarel Misera je nacrtao na položaju koji se nalazi sjeverno do ceste koja iz Splita, odnosno Solina vodi u mjesto Vranjic na poluotočiću, odnosno na položaju zapadno od lokaliteta Crikvine gdje su kasnije otvoreni veći tupinolomi.¹¹ Prva dalmatinska tvornica cementa otvorena je u Splitu 1865., na južnoj strani Marjana,¹² a početkom XX. stoljeća počele su se otvarati i druge

10 E. Dyggve 1989, str. 155-165, T. 1-4, 6; L. Katić 1952, str. 201-218.

11 F. Bulić 1911b, str. 40-41, T. V – katastarska karta; D. Kečkemet 1984, str. 42, 109; katastarska karta koju donosi Bulić na str. 44.

12 A. Sapunar 1981, str. 106-107. Ponekad se u literaturi navodi da je osnovana 1870., ali je to godina kad tvornicu preuzimaju L. Gilardi i M. Bettiza. S. Piplović 1995, str. VII-16.

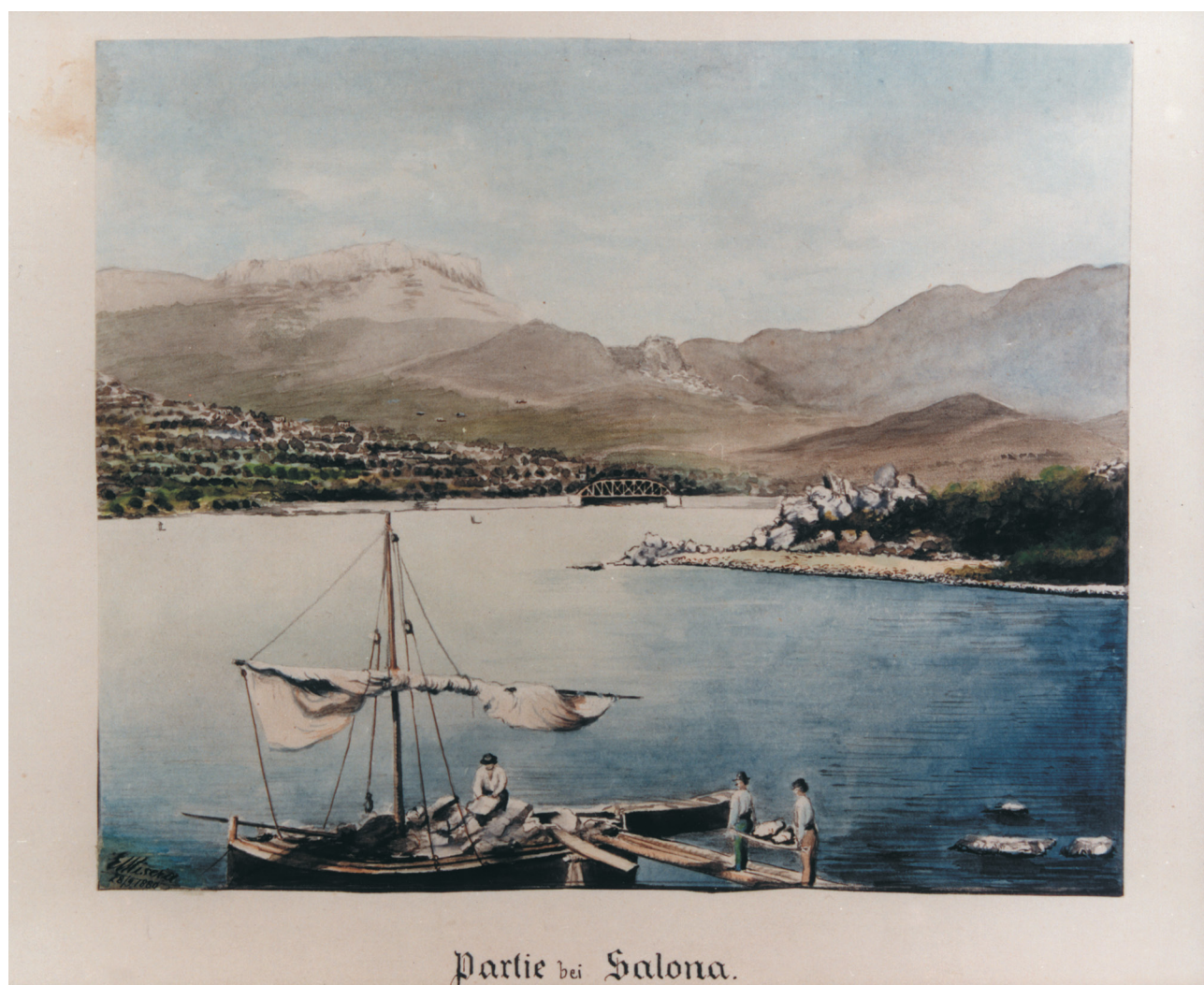
tvornice u Solinu, Kaštel Sućurcu i Omišu.¹³ Zbog kvalitete ovdašnje tupine ona se vadila i izvozila kao sirovina, ponajviše u Italiju, a Miserin akvarel svjedoči o toj djelatnosti u Vranjicu već godine 1880.

Most na ovoj slici podignut je za potrebe željezničke pruge Split – Siverić koja je otvorena 4. listopada 1877.¹⁴ Njeđa se vidi na starim fotografijama,¹⁵ a srušen je 12. rujna 1943. u njemačkom bombardiranju Splita i Solina.¹⁶

Izvor Jadra

Ispod slike naziv: *Ursprung der Salona* (»Bistrizza«); potpis desno dolje: *E Misera / 25/7 1880*; u Miserinu popisu pod br. 17, ali s malo drukčijom legendom: *Ursprung der Bistrizza (Salona)* (sl. 3).

Živopisnost izvora Jadra i starih solinskih mlinica nije ostavila ravnodušnim ni Edmunda Misera koji ih je

Slika 2
Solinska okolica

13 J. Morpurgo 1958, str. 561; S. Piplović 1995, str. VII-15-22.

14 H. Kolb 1958, str. 257. G. Novak 1965, str. 392. Za njezinu trasu vidi sl. u M. Matijević – M. Domazet 2006, str.11, 139.

15 F. Bulić 1911a, T. IX; F. Bulić 1919-1922, T. III – uz lijevi rub slike.

16 A. Kisić 2007, str. 155.

ovjekovječio na jednom od svojih akvarela: iz planinskoga masiva izbija rijeka, koja se spušta u slapovima, a uz nju su podignute mlinice i jedan most.¹⁷ Izvor Jadra korišten je za opskrbu vodom kako antičke Salone¹⁸ tako i Dioklecijanove palače, odnosno Splita,¹⁹ dok je tok rijeke bio pogodan za

podizanje mlinica i stupâ. Arhivski dokumenti spominju solinske mlinice već od srednjega vijeka, a prikazane su na raznim grafikama i kartama.²⁰ Stare srušene mlinice blizu izvora i nešto niže označene su već na karti Solina iz 1671.²¹ i na Calergijevoj karti iz 1675.²²

Ursprung der Salona (Bistrizza.)

Slika 3

Izvor Jadra

17 Taj se most dobro vidi na jednoj staroj razglednici. M. Matijević 2002, str. 11, gornja slika.

18 F. Bulić 1911c, str. 66-68.

19 Dioklecijanov akvedukt 1999.

20 L. Katić 1952, str. 201-218; A. Duplančić 1999, str. 10, 12-15; M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 96-101.

21 A. Duplančić 1999, str. 10.

22 L. Katić 1950, str. 90-91.

U gornjem desnom kutu Miserine slike vide se ruševine crkvice sv. Mojsija koja inače nije zabilježena na kartama iz 1671. i 1675., a ne spominje je ni ugovor o razgraničenju između Venecije i Turske iz 1671.²³ Njezina fotografija s titularom sv. Mojsije (*S. Moisé*) prvi put je objavljena 1894.²⁴ kada je ujedno označena (*S. Moises*) na Arheološkoj karti Solina i okolice.²⁵ Zbog toga je Ljubo Karaman pišući o problemu ubikacije crkve sv. Mojsija, a nakon analize srednjovjekovnih isprava i katastarskih karata,²⁶ s pravom napisao: »Po svemu se čini, da je naziv sv. Mojsija za vrh iznad vrela Jadra i za crkvicu na tome mjestu unesen u topografsku kartu tek u najnovije vrijeme i to po napatku pok. Jelića, koji je bio u dodiru sa sastavljačima te karte za okolicu splitsko-solinšku.«²⁷ Ostaci te jednobrodne crkvice s pravokutnom apsidom sačuvani su i danas, a iznad nje je plitka pećina koja je najvjerojatnije služila kao stan pustinjacima.²⁸

Na Miserinoj slici posebnu pozornost zaslužuje naziv Bistrica koji on koristi za rijeku Jadro. Taj naziv nije poznat u literaturi jer se u dokumentima i na starim

kartama Jadro naziva: *fiume, detto volgarmente Salona et latinamente Hyader* (1553.),²⁹ *Fiume di Salona* (oko 1570., 1571., 1648., 1670., 1702.),³⁰ *due fiumare, una Salona, et l'altra Zernouniza* (oko 1595.),³¹ *Salona f(iume)* (1571., oko 1694.),³² *aqua di Salona* (1553.),³³ *aqua de Sallona* (1671.),³⁴ *Acqua Salona* (1675.),³⁵ *Acque di Salona* (1789.),³⁶ *Fiume di Salona* (1675.)³⁷ i *Fiume Salona* (1733., 1808., 1831.),³⁸ što bi hrvatski glasilo Solinska rijeka, odnosno rijeka Solin. Međutim, na katastarskim kartama Klisa i Solina iz 1831., osim naziva *Fiume Salona* i *Sorgente Salona*, javlja se i hrvatski naziv Rika (*Vrillo Rica*)³⁹ koji se još uvijek zadržao među Solinjanima. Naziv Jadro ustaljuje se u drugoj polovini XIX. stoljeća, a potječe iz učenih krugova, odnosno još od Tome Arhidakona iz XIII. stoljeća koji je jedan stih rimskoga pjesnika Lukana u kojem se spominje *lader* protumačio kao da se odnosi na ime salonitanske rijeke.⁴⁰ Takvo tumačenje našlo je svoj odraz i u Giustinianovom izvještaju o Dalmaciji iz 1553.,⁴¹ opisu osvajanja Klisa 1596.,⁴² Nicolinijevom opisu Splita iz 1701.⁴³ i u Fortisovom putopisu iz 1774.⁴⁴ Bulić početkom

23 F. Difnik 1902, str. 66-67.

24 Ephemeris Bihačensis 1894, str. 16.

25 L. Jelić – F. Bulić – S. Rutar 1894, T. I. Drugo izdanje karte objavljeno je u BASD XXXI, Spalato 1908, T. I. O izdanjima ove karte vidi A. Duplančić <1996>, str. 301, bilj. 39.

26 Lj. Karaman 1930a, str. 222; Lj. Karaman 1930b, str. 15. Na oba mjesta Karaman pogrešno piše da su katastarske mape iz 1836. jer su one koje se tiču Splita, Vranjica, Solina i Klisa nastale 1831. godine. Izvor Jadra je u katastarskoj općini Klis pa je prikazan u njezinoj katastarskoj mapi. (Državni arhiv – Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, br. 240.) Na listu XII, malo dalje od izvora ucrtana je neka mala zgrada, ali bez ikakvog broja pa u upisniku zgradâ nije moguće utvrditi što prikazuje. Budući da uz nju nema nikakvog naziva nije jasno označava li ruševinu crkvice iznad izvora, a pogotovu ne govori da joj je titular bio sv. Mojsije. Na listu s uvećanjima (*N 1 Allegato*) ponovno je prikazan izvor s mlinicama, ali bez navedenoga objekta. Na istom listu s uvećanjima, a koji se odnosi na list VIII, nacrtan je rimski natpis isklesan u stijeni koji je objavljen u CIL III, br. 1942.

27 Lj. Karaman 1930a, str. 222; Lj. Karaman 1930b, str. 15.

28 A. Piteša 1992, str. 144-145.

29 Š. Ljubić 1877, str. 211.

30 G. Novak 1961, str. 152, 419; G. Novak 1977, str. 23; A. Duplančić 1993, str. 206; A. Duplančić 1999, str. 9.

31 G. Novak 1966, str. 126.

32 G. Novak 1961, str. 73, 243.

33 Š. Ljubić 1877, str. 212.

34 A. Duplančić 1999, str. 10.

35 Na Calergijevoj karti iz 1675. slovom L označen je izvor Jadra: *Sorgente dell'Acqua Salona*, a uz gornji tok rijeke upisan je naziv: *Salona*. Lovre Katić pri opisu te karte, koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru (Mape Grimani, br. 96) nije u cijelosti donio dio legende sa slovnim oznakama. L. Katić 1950, str. 82.

37 A. Duplančić 1988, str. 172.

38 Na Calergijevoj karti uzduž toka rijeke.

39 A. Duplančić 1988, str. 156; A. Duplančić, 1999, str. 8; Blago Hrvatske 1992, str. 28; M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 12.

40 Državni arhiv – Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, br. 240, list. XII i list 1 s uvećanjima; M. Ivanišević 2004, str. 14.

Toma Arhidakon 2003, str. 43. Za problematiku naziva rijeke Jadro vidi M. Suić 1975, str. 5-27 i M. Nikolanci 1989, str. 109-114. Don Frane Bulić je na temelju jednoga nepotpunog natpisa već 1919. pokazao da je antički naziv rijeke bio Salon. F. Bulić 1919, str. 144-145; F. Bulić 1986, str. 24.

42 Š. Ljubić 1877, 211, 212.

43 G. Novak 1970, str. 30-31.

44 C. Fisković 1994, str. 33. A. Fortis 1774, str. 42-46; A. Fortis 1984, str. 175-177.

Slika 4
Odrina kraj Tusculuma

XX. stoljeća navodi da je narod rijeku zvao samo Solin ili rijeka Solin, a da je Jadro književni oblik.⁴⁵ Osim tih, zabilježen je i naziv Solinčica u Jelićevu opisu Solina 1894. i Hircovom zemljopisu Hrvatske iz 1905.⁴⁶

Zbog uređenja izvora Jadra za potrebe vodoopskrbe narušena je nekadašnja ljepota toga dijela solinskoga krajolika⁴⁷ pa o njoj osim Miserina akvarela svjedoče još samo stare fotografije i razglednice⁴⁸ te slika Emanuela Vidovića.⁴⁹

45 F. Bulić 1919, str. 145: *in croato la popolazione di Salona e dintorni chiama questo fiume semplicemente Solin, opp. rijeka Solin, mentre la forma letteraria è Jader, ed in italiano Giadro.*

46 L. Jelić – F. Bulić – S. Rutar 1894, str. 15 (Jelićev tekst): »posred koje teče Solinčica (Jader)«. Rutar pak u istom vodiču piše: »most na lûk preko Solinske rieke (Jader)« (str. 221), »današnjeg toka solinske rieke« (str. 273), »vrela Solinske rieke Jadra« (str. 278). U talijanskom izdanju vodiča stalno se javlja oblik Jader, a na str. 224: *fiumicello Jader (Solinska Rieka)*. D. Hirc 1905, str. 555 – legenda ispod slike izvora Jadra: Pod Mosorom (izvor Solinčice). Zbog Jelićeva i Hircova podatka čini se da je postojao i naziv Solinčica što znači da nije potpuno pogrešan naziv Pad Solinčice za sliku Izvor Jadra Emanuela Vidovića. A. Duplančić 2004, str. 9, 16.

47 N. Štambuk-Giljanović 2002, str. 234-235 – slike današnjeg stanja. M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 95.

48 D. Hirc 1905, str. 555; G. Dainelli 1925, str. 82 (pretiskano u A. Duplančić 2004a, str. 17); M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 96.

49 R. Tomić 2004, str. 122-123.

Odrina kraj Tusculuma

Ispod slike naziv: *Säulenhain bei Salona.*; potpis desno dolje: *E Misera / 10/6 98.*; u Miserinu popisu pod br. 48 (sl. 4).

Uz solinske Manastirine dao je don Frane Bulić 1898. podići zgradu Tusculum namijenjenu za ravnatelja iskopina, stan čuvara i odmor posjetiteljima. Ta neobična kuća, za koju sâm Bulić kaže da je »čudnog stila«, bila je svečano blagoslovljena i predana javnosti 29. srpnja 1898.⁵⁰ Uz Tusculum je Bulić podigao i odrinu, najvećim

dijelom od stupova i kapitela sa staroga zvonika splitske katedrale, koja je u dnu završavala kamenim stolom i stolicama za odmor.⁵¹ Upravo je ta odrina ostavila poseban dojam na Miseru koji ju je naslikao, ali je pri tom izostavio cijelu zgradu Tusculuma! To je zaista neobično, ali se s obzirom na različite slike Tusculuma (prije i poslije dogradnje istočnoga krila) i vrta uz njega (ogradni zidovi, stupovi), a naročito zbog datuma nastanka slike mjesec i po dana prije spomenutog blagoslova (!) čini da je ovaj akvarel naslikan po nekoj razglednici čijih je izdanja bilo više.⁵²

Kratice

BASD = Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata

SHP = Starohrvatska prosvjeta

VAHD = Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku

Literatura

- N. Anzulović 1984 Neda Anzulović, *Don Frane Bulić i solinski Tuskulum*, Kulturna baština 15, Split 1984, 15-30.
- N. Anzulović 2000 Neda Anzulović, *Muzejsko sjedište u Solinu - Tusculum*, Arheološki muzej - Split AD 2000, Split 2000, 56-73.
- Blago Hrvatske 1992 *Blago Hrvatske iz Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju*, Split 1992.
- N. Božić 1997 Nikša Božić, *Solin. Pregled povijesnoga i urbanističkog razvoja grada*, Prostor 2(14), Zagreb 1997, 357-376.
- F. Bulić 1900 Frane Bulić, *Po ruševinama staroga Solina*, Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava, Zagreb 1900, 322-383.
- F. Bulić 1902 Frane Bulić, *Scavi nella basilica episcopalis urbana a Salona durante l'a. 1901.*, BASD XXV, Spalato 1902, 73-110.
- F. Bulić 1911a Frane Bulić, *Escavi vis-à-vis del teatro romano a Salona*, BASD XXXIV, Spalato 1911, 63-66.

50 F. Bulić 1900, str. 334-338; N. Anzulović 1984, str. 15-30. Isti tekst, ali sa zidnim slikama Vinka Draganje i bez bilježaka, objavljen je u N. Anzulović 2000, str. 56-73. A. Duplančić 2004a, str. 9-10.

51 N. Anzulović 1984, str. 25-28.

52 M. Matjević 2001, str. 35-39, posebno donja sl. na str. 37.

- F. Bulić 1911b Frane Bulić, *Trovamenti nel cimitero antico cristiano a Crikvine presso i casolari Jurić (Cućine kuće) lungo la strada da Salona a Vranjic*, BASD XXXIV, Spalato 1911, 40-49.
- F. Bulić 1911c Frane Bulić, *Trovamenti riguardanti l'acquedotto urbano di Salona*, BASD XXXIV, Spalato 1911, 66-68.
- F. Bulić <1919> Frane Bulić, *Iscrizione di uno scriba consularis, cioè scrivano, segretario del luogotenente romano a Salona*, BASD XXXIX/1916, Spalato <1919>, 141-146.
- F. Bulić <1919-1922> Frane Bulić, *Escavi nell'amfiteatro romano a Salona negli anni 1915-1917*, BASD XL-XLII/1917-1919, Spalato <1919-1922>, 81-98.
- F. Bulić 1986 Frane Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, Split 1986.
- G. Dainelli 1925 Giotto Dainelli, *Fiume e la Dalmazia*, Torino 1925.
- F. Difnik 1902 Frane Difnik, *La delimitazione della Dalmazia nel 1671.*, Tabularium, II, Zara 1902, 1-72.
- Dioklecijanov akvedukt 1999 *Dioklecijanov akvedukt*, Split 1999.
- A. Duplančić <1988> Arsen Duplančić, *Popisi državnih zgrada u Splitu iz god. 1789. i 1804.*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 13/1987, Zagreb <1988>, 151-175.
- A. Duplančić <1993> Arsen Duplančić, *Građa za poznavanje kliške tvrđave do početka 19. stoljeća*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 17/1991, Zagreb <1993>, 193-213.
- A. Duplančić <1996> Arsen Duplančić, *Razgraničenje između Splita i Trogira na Čiovu u 15. stoljeću*, SHP III, br. 21/1991, Split <1996>, 289-302.
- A. Duplančić 1999 Arsen Duplančić, *Crkve kraljice Jelene u Solinu*, Split 1999.
- A. Duplančić 2004a Arsen Duplančić, *Kronologija zbirke slika Arheološkog muzeja u Splitu*, Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu, Split 2004, 7-39.
- A. Duplančić 2004b Arsen Duplančić, *Omiš na grafikama i crtežima do potkraj XIX. stoljeća*, Omiški ljetopis 3, Omiš 2004, 86-100.
- E. Dyggve 1989 Ejnar Dyggve, *Izabrani spisi*, Split 1989.
- Ephemeris Bihačensis 1894 *Ephemeris Bihačensis, Jaderae* 1894.
- C. Fisković 1994 Cvito Fisković, *Nicolinijev opis Dioklecijanove palače*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 18, Zagreb 1994, 29-34.

- A. Fortis 1774 Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia, II, Venezia* 1774.
- A. Fortis 1984 Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji, Zagreb* 1984.
- D. Hirc 1905 Dragutin Hirc, *Prirodni zemljopis Hrvatske, I/[2], Zagreb* 1905.
- M. Ivanišević 2004 Milan Ivanišević, *Mlinice – središte mjesta, Solinska kronika* 122 (XI), Solin 15. 11. 2004, 14-15.
- L. Jelić – F. Bulić – S. Rutar 1894 Luka Jelić – Frane Bulić – Simon Rutar, *Vodja po Spljetu i Solinu, Zadar* 1894.
- Lj. Karaman 1930a Ljubo Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb* 1930.
- Lj. Karaman 1930b Ljubo Karaman, *Tragom hrvatskih kraljeva. O zadnjim iskopinama društva »Bihaća« u okolici Splita i Solina, Zagreb* 1930.
- L. Katić <1950> Lovre Katić, *Topografske bilješke solinskoga polja, VAHD LII/1935-1949, Split <1950>, 79-96.*
- L. Katić 1952 Lovre Katić, *Solinski mlinovi u prošlosti, SHP III, 2, Zagreb* 1952, 201-218.
- L. Katić 2007 Lovre Katić, *Bilo jedno ubavo selo, Split* [2007].
- D. Kečkemet 1984 Duško Kečkemet, *Prošlost Vranjica, Vranjic kroz vjekove, Split* 1984, 11-146.
- A. Kisić 2007 Antun Kisić, *Iz starih zapisa o Solinu, Bilo jedno ubavo selo, Split* [2007.], 151-157.
- H. Kolb 1958 Hugo Kolb, *Željeznice u Dalmaciji, Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu, Split* 1958, 255-279.
- Š. Ljubić 1877 Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae, II, Zagrabiae* 1877.
- M. Matijević 2001 Marko Matijević, *Solinske razglednice s konca XIX. i početka XX. stoljeća, Solin* 2001.
- M. Matijević – M. Domazet 2006 Marko Matijević – Mladen Domazet, *Solinska svakodnevnica u osvit novoga doba, Solin* 2006.
- E. Misera 2001 Edmund Misera, *Gradovi i krajevi Bosne i Hercegovine na akvarelima 1880-1883, Sarajevo* 2001.
- J. Morpurgo 1958 Josip Morpurgo, *Dalmatinska industrija cementa, Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu, Split* 1958, 561-567.
- M. Nikolanci 1989 Mladen Nikolanci, *O imenu salonitanske rijeke, VAHD 82, Split* 1989, 109-114.

- G. Novak 1961 Grga Novak, *Povijest Splita, II*, Split 1961.
- G. Novak 1965 Grga Novak, *Povijest Splita, III*, Split 1965.
- G. Novak 1966 Grga Novak, *Mletačka uputstva i izvještaji, V*, Zagreb 1966.
- G. Novak 1970 Grga Novak, *Mletačka uputstva i izvještaji, VI*, Zagreb 1970.
- G. Novak 1977 Grga Novak, *Mletačke upute i izvještaji, VIII*, Zagreb 1977.
- S. Piplović 1995 Stanko Piplović, *Počeci proizvodnje i primjene cementa u Dalmaciji*, XVI. savjetovanje o tehnološkim dostignućima i ekološkim rješenjima u proizvodnji cementa i vlakno-cementnih proizvoda, Kaštel Sućurac 1995, VII-15-21.
- A. Piteša 1992 Ante Piteša, *Crkva sv. Petra i Mojsija u Šupljjoj crkvi*. Arheološka mjesta i spomenici, Starohrvatski Solin, Split 1992, 144-152.
- K. Prijatelj 1952 Kruno Prijatelj, *Tri splitska slikara iz XIX stoljeća*, Split 1952.
- A. Sapunar 1981 Ante Sapunar, *Prva dalmatinska tvornica cementa (Gilardi-Bettiza) i njezini dekorativni proizvodi u arhitekturi Splita*, Kulturna baština 11-12, Split 1981, 105-111.
- M. Schneider 1977 Marijana Schneider, *Gradovi i krajevi na slikama i crtežima od 1800. do 1940.*, Zagreb 1977.
- M. Suić 1975 Mate Suić, *Lukanov lader (IV 405) – rijeka Jadro ili grad Zadar?*, Diadora 8, Zadar 1975, 5-27.
- N. Štambuk-Giljanović 2002 Nives Štambuk-Giljanović, *Vode Cetine i njezina poriječja*, Split 2002.
- Toma Arhidakon 2003 Toma Arhidakon, *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, Split 2003.
- R. Tomić 2004 Radoslav Tomić, *Katalog*, Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu, Split 2004, 45-161.

Summary

Arsen Duplančić

Solin in Watercolours by Edmund Misera

Key words: Edmund Misera, Solin, the Jadro, the Tusculum House, Vranjic, 19th century painting

The Austrian fortification-artillery officer, Edmund Misera, (Brno, 24 October 1848 - Vienna, 23 September 1935), served from 1879 to 1883 in Mostar, from where he made voyages into Dalmatia and the Bay of Kotor. As an amateur painter, he was attracted by the towns and landscapes of both Bosnia and Herzegovina and of Dalmatia and the Bay of Kotor, which resulted in two maps of watercolours. Among others, there are four watercolours related to Solin, kept in the Collection of Prints of the Croatian Historic Museum in Zagreb. Three were made in 1880 and one in 1898. The watercolours are interesting as documents of the then picturesqueness of the landscape and some details from the Solin past, such as the old railway bridge across the Jadro river, extraction of marl in Vranjic, and the name Bistrica used for the Jadro river. Furthermore, the paintings encourage reflecting about the church of St. Moses above the Jadro river spring.